

УДК 37.022:347.77

**УНІВЕРСАЛЬНІ ОСВІТЯНСЬКІ ЕКЗИСТЕНЦІАЛИ ПАУЛО ФРЕЙРЕ:
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ**

Шинкарук Олександра, кандидатка юридичних, доцентка, доцентка кафедри філософії та міжнародної комунікації, Національний університет біоресурсів і природокористування України

ORCID: 0000-0002-5494-1370

E-mail: aleksandra.shyn5@gmail.com

Питання формування академічної доброчесності є надзвичайно актуальним в контексті інтеграції вітчизняної системи освіти в європейський освітній простір. Проте, проблемі методологічних засад цього процесу достатньої уваги у вітчизняній науковій літературі не приділено. Однією з важливих педагогічних теорій, на яку варто спиратись для обґрунтування теоретичного фундаменту культивування цінностей академічної доброчесності, є критична педагогіка бразильського педагога Пауло Фрейре. Саме тому метою даної статті є аналіз педагогічної теорії Пауло Фрейре як методологічного базису формування академічної доброчесності учасників освітнього процесу. Аналіз педагогічних ідей Пауло Фрейре в контексті критичної педагогіки свідчить, що благородною і найвищою метою освіти є звільнення людини від несправедливості. Критична освіта повинна сформувати критичну свідомість, яка постійно запитує і сумнівається, яка саморозвивається і спонукає до вдосконалення інших. Носії такої свідомості здатні до перетворення соціальної реальності, спроможні протистояти маніпулятивним практикам, а важливим завданням освітнього процесу є формування особистості, здатної здобувати і продукувати нове знання. Таку особистість можна виховувати лише на засадах поваги, довіри, гуманності, суб'єктності, діалогічності та співтворчості, застосовуючи технології проблемного та особистісно-орієнтованого навчання. Молоді люди із розвинутим критичним мисленням, креативні, допитливі, які будують свою діяльність на продукуванні нового заради покращення життя людей та спираються на принципи довіри і справедливості, – з великою долею ймовірності будуть дотримуватися принципів, норм і правил доброчесності, передусім – академічної, оскільки навчання є провідним видом діяльності для учнівської і студентської молоді.

***Ключові слова.** Академічна доброчесність, освітнє середовище, методологічні засади академічної доброчесності, критична педагогіка, педагогічні ідеї Пауло Фрейре.*

**UNIVERSAL EDUCATIONAL EXISTENTIALS OF PAULO FREIRE:
METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE FORMATION OF ACADEMIC
INTEGRITY**

Shynkaruk Oleksandra, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy and International Communication, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ORCID: 0000-0002-5494-1370

E-mail: aleksandra.shyn5@gmail.com

The issue of the formation of academic integrity is extremely relevant in the context of the integration of the national education system into the European educational space. However, the

problem of the methodological principles of this process has not received sufficient attention in the domestic scientific literature. One of the important pedagogical theories that should be chosen to justify the theoretical foundation of cultivating the values of academic integrity is the critical pedagogy of the Brazilian educator Paulo Freire. That is why the purpose of this article is to analyze Paulo Freire's pedagogical theory as a methodological basis for the formation of academic integrity of participants in the educational process. The analysis of Paulo Freire's pedagogical ideas in the context of critical pedagogy shows that the highest and noblest goal of education is to liberate a person from injustice. Critical education should form a critical consciousness that constantly questions and doubts, that develops itself and encourages others to improve. Bearers of such consciousness are capable of transforming social reality, able to resist manipulative practices, and an important goal of the educational process is the formation of a personality capable of acquiring and producing new knowledge. Such a person can be educated only on the basis of respect, trust, humanity, subjectivity, dialogue and co-creation, using problem-based and person-oriented learning technologies. Young people with developed critical thinking, creative, inquisitive, who build their activities on the production of new things for the improving of people's lives are based on the principles of trust and justice. They with a high probability will adhere to the principles, norms and rules of integrity, primarily academic, since education is a leading type of activity for pupils and student youth.

Keywords. *Academic integrity, educational environment, methodological principles of academic integrity, critical pedagogy, pedagogical ideas of Paulo Freire*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У наш час в науковій літературі усе частіше дискутуються питання формування академічної доброчесності. Проте, питанню методологічних засад цього процесу достатньої уваги не приділяється. Однією із важливих педагогічних теорій, яку варто обрати для обґрунтування теоретичного фундаменту культивування цінностей академічної доброчесності, є критична педагогіка бразильського педагога Пауло Фрейре. Його педагогічні ідеї, пов'язані з національно-визвольними рухами в країнах Латинської Америки і Африки, вплинули на розвиток освіти в цих країнах, а згодом набули визнання як універсальні освітянські екзистенціали.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз вітчизняних останніх досліджень свідчить, що питанням формування академічної доброчесності приділена велика увага науковців. Проте, варто відзначити, що методологічні аспекти даної проблеми висвітлені у кількох наукових публікаціях. Зокрема, Ольга Климишин [1] розглядає академічну доброчесність в контексті духовної парадигми психології. Конвергенцію академічної доброчесності та академічного лідерства розкриває Світлана Резнік [2]. Кузьменко Анастасія [3], розглядаючи методологію на фундаментальному рівні, обґрунтовує два підходи щодо реалізації ідей академічної доброчесності, зокрема: антропологічний та екзистенціальний. У праці Мирослави Вовк [4] акцент зроблено на таких підходах до формування академічної доброчесності у здобувачів, як культурологічний, полікультурний та синергетичний. Педагогічні ідеї Пауло Фрейре відображені у його працях [5]. Вітчизняні дослідники В. Зінченко, В. Брижнік, Л. Горбунова, С. Курбатов, Ю. Мелков, І. Сікорська, І. Степаненко, О. Шипко в контексті розробки особистісного підходу в освіті на засадах сталого розвитку розкривають методологічний потенціал критичної педагогіки Пауло Фрейре [6].

Мета статті полягає в аналізі педагогічної теорії Пауло Фрейре як методологічного базису формування академічної доброчесності учасників освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У праці «Освіта як практика звільнення» П. Фрейре

подає розгорнуту критику так званої «банківської» моделі освіти, коли здобувач накопичує знання як гроші в банку, а відносини між педагогом і здобувачем є суб'єкт-об'єктними. Така комунікація передбачає, з одного боку, наявність суб'єкта-оповідача, а з іншого – об'єкта-слухача. Завдання викладача полягає в тому, щоб наповнити здобувачів освіти змістом свого оповідання – змістом, який є далеким від реальності, від соціальних практик, в яких здобувач знаходить власний сенс свого життя. Суб'єкт-оповідач (викладач) ніби осенсовує життя свого слухача. Слід визнати, що така ситуація не є ганебною. Дійсно, викладач повинен і може надавати студенту нові досягнення науки, світоглядні орієнтири, ціннісні настанови, але, з іншого боку, це дуже часто робиться авторитарними методами, без уваги до кола наукових інтересів студента.

«Наративне навчання (з викладачем-оповідачем) веде до того, що учні механічно запам'ятовують поданий матеріал. Це перетворює їх на контейнери, ємності для зберігання, які наповнює викладач. Освіта перетворюється на акт розміщення інформаційних кластерів, у процесі якого учні набувають рис сховища, депозитарія, а викладачі певним чином стають схожими на вкладників, депозиторів. Замість спілкування викладач видає повідомлення, здійснює внесок (подібно вкладу у банк), який учень терпляче сприймає, запам'ятовує і відтворює. Таким чином отримуємо «банківську» освіту, де учні приймають, розкладають по полицях і зберігають вклади. У цій системі освіти людина сама виявляється виключеною через те, що в ній немає ані творчості, ані можливостей для перетворення, ані справжнього знання, тому що у відриві від пізнання й від практики люди не можуть бути дійсно людьми. При «банківському» підході до освіти знання є подарунком, яким ті, хто вважає себе здатними знати, обдаровують тих, кого вони вважають такими, хто не знає нічого» [7].

Одним із принципів, що мають врегульовувати освітянські практики, є принцип індивідуалізації, згідно з яким викладач має враховувати індивідуальні особливості здобувача, його наукові інтереси, ментальні характеристики. Зневажливе ставлення до студентів, акцентування уваги на їх невігластві може звести нанівець гуманістичний характер вищої освіти. Коли викладач демонструє свою зверхність щодо слухачів, відбувається зворотня реакція відторгнення. Тому освіта повинна бути діалогічною, в якій як викладач, так і студент виступають рівноправними агентами освітнього процесу, що й уможлиблює формування демократично орієнтованої особистості.

«Банківська» концепція освіти розглядає здобувача освіти як керовану істоту, якою можна вдало маніпулювати. Ця освіта не передбачає формування критичного мислення в здобувачів. Студент пасивний, в нього переважає конформістська психологія, він довірливо ставиться до думок викладача. Очевидно, в цьому немає нічого ганебного, адже викладач повинен заслуговувати на повагу і довіру, але така некритична довіра згодом впливає й на інші сфери життя. Йдеться, приміром, про політику, яка формує керовану масу людей, якою легко маніпулювати. Отже, «банківська» освіта несе в собі багато небезпек, вона мінімізує творчі здібності здобувачів, а також формує довірливість до політичних месиджів правлячої верхівки.

Які засоби подолання «банківської» освіти пропонує Фрейре?

По-перше, це – гуманізація освітнього процесу. На його думку, онтологічне призначення людини–дослідника є олюднення, гуманізація як освітнього процесу, так і соціальної реальності. Поступово відбувається осмислення суперечності, сутність якої криється в тому, що при навчанні «банківського» зразка людьми намагаються керувати і вони залучаються до боротьби за своє визволення. «Але гуманіст, революційно налаштований діяч народної освіти не може чекати, поки ця можливість втілиться в реальність. З самого початку його зусилля повинні збігатися зі спробами учнів критично

мислити і мають бути спрямовані на пошук способів взаємного олюднення. Його зусилля мають ґрунтуватись на глибокій вірі в людину та її творчу силу. Ті, хто істинно віддані ідеї визволення, повинні повністю відкинути «банківську» концепцію, а замість неї прийняти концепцію людей як мислячих істот і свідомості, орієнтованої на світ. Вони повинні припинити вважати метою освіти «розміщення інформаційних вкладів», а замість цього запропонувати осмислення проблем людей та їх відносин із суспільством. Вчитель перестає бути єдиним, хто вчить, а стає одним з тих, хто навчається в процесі діалогу з учнями, які, в свою чергу, також вчать, навчаючись при цьому. Вони отримують загальну відповідальність за процес, у якому зростають усі» [7].

По-друге, антропологічний принцип, за яким процес навчання відбувається тільки тоді, коли воно несе в собі особистісний сенс, що корелюється з життєвими перспективами. Аналізуючи педагогічні здобутки П. Фрейре, Ірина Степаненко підтримує його освітню концепцію, наголошуючи, що «у викладанні це означає максимальне наближення змісту предметів і завдань до досвіду та інтересів учнів / студентів, зміну методів і форм навчання. Саме максимальне наближення освіти до життя простих людей, їхніх інтересів і потреб, організація навчального акту як «відкриття знання» може перетворити того, хто навчається, на виробника і творця знання, яким він має оволодіти. Антропологічна перспектива відкриває присутність свідомості у кожному акті людської діяльності, у взаємовідносинах між людьми і вимагає усвідомлення світу. Виходячи з цього, людина сама має конструювати категорії мислення, які організують і змінюють світ, і має бути критичною до власного досвіду, проживання свого життя. Кожна людина, на переконання Р. Freire, має унікальне, «ексклюзивне» знання і є відповідальною за конструювання свого знання і переосмислення світу» [6, с.85].

На шляху до антропологізації освітнього процесу П. Фрейре виокремлює основні принципи свого педагогічного методу, а саме: соціологічний аналіз, тематизацію і проблемну орієнтованість.

Принцип соціологічного аналізу має зосереджуватися на дослідженні соціокультурного та історичного аспектів життя особистості здобувача, його життєвих соціальних практик.

«Принцип тематизації вимагає визначення ключових тем, ідей і слів освітнього процесу. При визначенні тем, що формують і впорядковують освітній процес (temas geradores, як їх називає П. Фрейре), треба дотримуватись таких критеріїв:

- 1) виходити із соціального конституювання учня;
- 2) охоплювати максимально широко соціальні, культурні, політичні аспекти реальності, до якої залучений учень;
- 3) охоплювати максимальну кількість фонем мови, що вивчається» [6, с.85].

Як зазначалося вище, одним із ключових аспектів антропологізації освіти є проблемний підхід до навчального процесу. Творче ставлення до здобуття і продукування нового знання полягає в тому, щоб усвідомлювати знання як проблемне поле, як відкриту систему, яка рухається від усвідомлення ідеї до артикулювання теорії, причому роль проблеми в цьому ланцюгу вельми значна. На цьому шляху здобувач усвідомлює неповноту свого знання і необхідність рухатися далі. П. Фрейре у творі «Освіта як практика звільнення» характеризує «проблематизуючу освіту як практику свободи і діалогу. Проблематизуюча освіта, відповідаючи суті пізнання – усвідомлення, заперечує повідомлення і втілює в собі спілкування. Вона презентує специфічну характеристику свідомості – розуміти, усвідомлювати – не тільки шляхом занурення в об'єкт, але й за допомогою внутрішньої рефлексії. Звільняюча освіта складається з актів пізнання, а не з передавання інформації. Це навчальна ситуація, у якій пізнаваний об'єкт (далеко не

останній в акті пізнання) опосередковує процес пізнання між його дійовими особами: учителем, з одного боку, і студентами – з іншого.

Відповідно, практика проблематизуючої освіти, насамперед, вимагає вирішення суперечностей між учителем і учнем. Відносини повинні будуватися у формі діалогу, що необхідно для реалізації здатності суб'єктів, які пізнають, взаємодіяти в процесі осягнення загального об'єкта пізнання, а інакше неможливо. Насправді проблематизуюча концепція освіти, що ламає вертикальні зв'язки «банківської» освіти, зможе виконувати функцію практики освітнього звільнення тільки в тому випадку, якщо їй вдасться подолати вищезазначену суперечність. Завдяки діалогу припиняють існувати вертикальні зв'язки панування вчителя над учнем і учня над учителем, але виникають нові горизонтальні зв'язки між вчителем і учнем і навпаки» [7].

Результатом проблематизуючої освіти має стати розвиток усвідомленості – «відкриття реальності в акті пізнання, розуміння соціальних, політичних та економічних суперечностей і формування стратегії дії проти пригноблюючих елементів дійсності. Усвідомленість означає зустріч свідомості із самою собою в утвердженні предметного світу і подолання свідомістю власних наявних меж у світі, до якого вона належить» [6, с.86].

В процесі застосування цих принципів має розвинутиись критична свідомість, що передбачає:

- 1) «розуміння відносин знання – влада, тобто ієрархій, що існують у суспільстві, знання про перетворюючі можливості індивідів;
- 2) критичні здібності, такі, як здатність «читати між рядків», критично сприймати різні події;
- 3) десоціалізацію, тобто критичний аналіз масової культури, опір існуючим стереотипам, конsumerизму, мілітаризму;
- 4) самоосвіту та ініціювання змін в освіті» [7].

Попередні роздуми підштовхують до думки, що критична педагогіка і нова освіта потребують і нового вчителя. П. Фрейре як представник гуманістичних традицій в педагогіці переконаний, що гарним викладачем може бути тільки той, хто вірить в людей і любить їх. «Водночас, відповідно до вимог критичної педагогіки, викладач має бути переконаним, що фундаментальне завдання освіти – це визволення людей, а не їх приручення. Викладач повинен мати такі якості, як гідність, стриманість у поєднанні зі здоровим глуздом («нетерпляче терпіння» – усвідомлення того, що відбувається, здатність володіти собою), толерантність, емоційна відданість своєму покликанню, сміливість і здатність приймати рішення, радість життя та оптимізм» [6, с.86].

П. Фрейре наголошував на необхідності здійснення викладачем саморефлексії в процесі комунікації зі слухачами. Оскільки освітні практики - це дискурсивні практики, серед яких чільне місце посідає дискурс влади, - викладач має постійно запитувати себе: «Кого я виховую в процесі навчання?» «Чи вільну особистість, чи конформіста, чи закладаю я основи демократичного устрою і розумного ставлення до світу, чи, навпаки, формую пристосовницьке ставлення до політичного режиму?» Щеплення свободи має здійснюватись саме в освітньому процесі, бо освіта – це політика, зорієнтована на зміни. А викладання також має бути боротьбою за свободу. Без свободи і боротьби за неї викладання стає марною справою. Отже, свобода / освіта / виховання – це ланцюжок формування вільної, добросовісної, критично налаштованої до влади особистості.

Сучасні автори слушно наголошують на діалогічності критичної педагогіки П. Фрейре. Так, приміром, О. Шипко зауважує: «Освіта – це комунікація, взаємодія учасників, у якій кожен впливає на результат. Співпраця викладача і студента як

основних учасників комунікації у вищій освіті в сучасних умовах набуває нових рис. Викладач для студента стає не просто джерелом знань, а його партнером і помічником. До того ж успішна комунікація між студентом та викладачем відбувається тоді, коли викладач впливає на студента не лише змістом лекцій з відповідного предмета, а володіє комунікативними, психологічними навичками, розкривається як особистість, репутація й авторитет якої значною мірою залежить від поведінки, звичок, ставлення до інших. Підвищенню якості комунікації та отриманню позитивного результату навчання сприяє налаштованість учасників на діалог, спілкування без примушень і наказів. Впровадження нових методів навчання передбачає перехід від викладання до активного пізнання, коли студенти самі моделюють складні ситуації і навчаються долати їхні негативні наслідки, розвивають складне мислення, всебічно оцінюють інформацію, вчаться знаходити вирішення питання в умовах суперечливості і невизначеності, отримувати знання шляхом власних досліджень тощо. Така комунікаційна стратегія в системі вищої освіти створює найкращі умови для розвитку творчої діяльності студента, формування його особистості, сприяє психологічному комфорту і формує комунікативні навички спілкування, що є актуальним для реалізації цілей стійкого розвитку суспільства» [6].

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Підсумовуючи думки П. Фрейре щодо критичної педагогіки, слід зазначити, що найвищою і благородною метою освіти є звільнення людини від гноблення, насилля, несправедливості. Критична освіта повинна сформувати критичну свідомість, яка постійно запитує і сумнівається, яка саморозвивається і спонукає до вдосконалення інших. Носії такої свідомості здатні до перетворення соціальної і політичної реальності, здатні протистояти маніпулятивним практикам. Молоді люди із розвинутим критичним мисленням, креативні, допитливі, які будують свою діяльність на продукуванні нового заради покращення життя людей та спираються на принципи довіри і справедливості, з великою долею ймовірності будуть дотримуватися принципів, норм і правил доброчесності, і в першу чергу – академічної, оскільки навчання є провідним видом діяльності для учнівської і студентської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Климишин О. Герменевтика академічної доброчесності в контексті духовної парадигми психології. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки*. Випуск 12 (57). 2020. С.53–64.
2. Резнік С. Академічна доброчесність та академічне лідерство. *Лідер. Еліта. Суспільство*. 2021. №1. С.43–52.
3. Кузьменко А.О. Загальнофілософські підходи до формування готовності майбутніх докторів філософії до ідей академічної доброчесності. *Наукова праця в Україні та світі (міжнародна наукова конференція)*. Видавництво WORLD-CONF.COM. Київ, Україна, 20 лютого 2022. С.11–16.
4. Вовк Мирослава. Феномен академічної культури у сучасному науково-освітньому просторі: методологічний вимір. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*. Випуск 2. 2020. С.54–60.
5. Фрейре Пауло. Педагогіка пригноблених. К.: Юніверс. 2003. 168 с.
6. Аналіз провідного вітчизняного та зарубіжного досвіду щодо стратегій вищої освіти в умовах інтернаціоналізації для стійкого розвитку суспільства: аналітичні матеріали. У двох частинах / В. Зінченко, В. Брижнік, Л. Горбунова, С. Курбатов, Ю. Мелков, І. Сікорська, І. Степаненко, О. Шипко; за ред. В. Зінченка. Київ: Принтеко, 2020. 270 с.
7. Freire P. *Education, the practice of freedom*. Writers and Readers Publishing Cooperative. 1976. 162 pp

REFERENCES

1. Klymyshyn, O. (2020). Hermenevtyka akademichnoyi dobrochesnosti v konteksti dukhovnoyi paradyhmy psykholohiyi. *Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriya 12. Psykholohichni nauky*. Vypusk 12 (57). S.53–64. (in Ukrainian).
2. Reznik, S. (2021). Akademichna dobrochesnist' ta akademichne liderstvo. *Lider. Elita. Suspil'stvo*. №1. S.43–52. (in Ukrainian).
3. Kuz'menko, A.O. (2022). Zahal'nofilosofs'ki pidkhody do formuvannya hotovnosti maybutnikh doktoriv filosofiyi do idey akademichnoyi dobrochesnosti. *Naukova pratsya v Ukrayini ta sviti (mizhnarodna naukova konferentsiya)*. Vydavnytstvo WORLD-CONF.COM. Kyiv, Ukrayina, 20 lyutoho. S.11–16. (in Ukrainian).
4. Vovk Myroslava (2020). Fenomen akademichnoyi kul'tury u suchasnomu nauково-osvitn'omu prostori: metodolohichnyy vymir. *Visnyk kafedry YuNESKO «Neperervna profesiyna osvita KhKhI stolittya»*. Vypusk 2. S.54–60. (in Ukrainian).
5. Freyre Paulo. (2003). *Pedahohika pryhnohlenykh*. K.: Yunivers. 168 s. (in Ukrainian).
6. Analiz providnoho vitchyznyanoho ta zarubizhnoho dosvidu shchodo stratehiy vyshchoyi osvity v umovakh internatsionalizatsiyi dlya stiykoho rozvytku suspil'stva: analitychni materialy. U dvokh chastynakh / V. Zinchenko, V. Bryzhnik, L. Horbunova, S. Kurbatov, Yu. Myelkov, I. Sikors'ka, I. Stepanenko, O. Shypko; za red. V. Zinchenka. (2020). Kyiv: Printeko. 270 s. (in Ukrainian).
7. Freire, P. (1976). *Education, the practice of freedom*. Writers and Readers Publishing Cooperative. 162 pp